

УДК 711.4

Вадімов В. М.,

доктор архітектури, професор,

головний архітектор м. Полтава

РОЗРОБКА ГЕНЕРАЛЬНИХ ПЛАНІВ ПОЛТАВИ – ТРАДИЦІЇ ТА НОВАЦІЇ

Містобудівний розвиток міста встановлюється на основі містобудівної документації, де особливе місце займають генеральні плани. Вже протягом кількох століть генеральні плани, як інструмент і засіб планувальної організації міських територій, визначають головні риси майбутнього наших міст. Історичне місто Полтава не є винятком

Відоме перше зображення Полтавської фортеці за планом 1641 року французького інженера Гійома Левассера де Боплана, в якому зроблене розпланування територій міста та його передмістя. У XVII сторіччі місто Полтава отримало магдебурзьке право, що стало поворотним моментом у статусі міста та формуванні його міської культури.

Наступні серії карт, схем та міських планів XVIII сторіччя пов'язані з відображенням Полтавської баталії 1709 року.

З 1802 р. Полтава – центр Полтавської губернії. У зв'язку з цим для міста у 1803 році був розроблений генеральний план, який враховував, як історичні особливості формування міста у якості фортеці так і зроблені певні новації на той час розпланування для перспективного розвитку. Генеральний план відіграв важливу роль у формуванні планувальної структури міста, визначивши територіально-планувальний розвиток, даючи планувальну структуру з яскраво виявленим регулярним, планувальним характером, з новим центром міста. В результаті реалізації генплану 1803 року місто одержало квартальне планування з пам'ятником містобудування світового рівня – ансамблем Круглої площі. Самі будинки були виконані у стилі ампір, започаткувавши полтавський колорит містобудівного простору. На плані 1811 року чітко визначився розвиток міста у західному та східному напрямку. На кінець 1848 року у місті проживало близько 15 тис. мешканців, а у 1865 році кількість мешканців міста становила 30984 чол. На цей час житлових будинків у місті було 3664 і тільки 390 були кам'яні.

З початку 1852 року до міста із Ромен було переведено Ільїнський ярмарок, який спеціалізувався на оптових продажах хліба та вовни. Це позитивно вплинуло на розвиток торгівельної функції, збільшення

кількості мешканців та розбудові міста. Але значення як промислового центру Полтава набуває наприкінці XIX ст., з розвитком залізничного транспорту. У місті в 1896 році проживало 53 660 чол. і нараховувалося 64 промислових підприємства.

Розвиток міста згідно з генеральними планами різних років на початок наступного століття істотно не змінив планувальну концепцію. Територіальний розвиток відбувався за рахунок включення до меж міста населених пунктів (Кобищани, Подол, Кривохатки, Острів, Павленки та ін.) з неупорядкованими планувальними структурами, що не стикувалося з регулярно планувальною організацією центральної частиною міста.

Радянський період розвитку міста Полтава тісним чином пов'язаний з проектним інститутом Діпромисто. Саме ця проектна установа була основним розробником проектної документації генеральних планів міста, забезпечуючи таким чином планувальний розвиток на основі містобудівних традицій, що склалися в історичному місті та запроваджуючи нові підходи у містобудівному проектуванні.

У першому, за радянських часів, генеральному плані 1934–1935 років, який був виконаний Діпромистом, проведено функціональне зонування, визначено розвиток міста на південь, захід, передбачено збереження пам'яток історії, культури та архітектури. Чітке зонування промислових та сільбищних територій дозволило у свою чергу отримати збалансовану планувальну організацію міських територій.

Під час Другої світової війни, у 1944 році після визволення міста у вересні 1943 року від фашистської окупації, розроблено схему нового генплану та першочергові заходи по відбудові міста. В 1949 році складено генплан, що передбачав розвиток міста на 20 років. Це було обумовлено тим, що на початок 1944 року у місті проживало всього 62 тис. чоловік, а в зв'язку з інтенсивними роботами по відбудові міста, його промислових підприємств чисельність мешканців міста на листопад 1949 становила близько 112 тис. чоловік

У 1956 році проектом планування міста (Діпромисто) була визначена перспективна чисельність міста на 1975 рік у 170 тис. чоловік. Але реальність розвитку міста та його чисельність перебільшували проектні показники генерального плану. Так, у 1960 році фактична чисельність міста складала вже 150 тис. чоловік, стало необхідним передбачити зміни у розміщенні об'єктів промислової та соціальної інфраструктури, тому виникла необхідність перегляду планувальної організації, як житлових так і промислових районів.

Наступному генплану 1962 року, передувало ТЕО розвитку міста Полтава, що був розроблений харківським філіалом Діпромисто у 1961 році, де були скореговані темпи розвитку міста. Важливою рисою того

часу і певною новацією слід вважати що при розробці генеральних планів Діпромiстом було встановлення тiсного зв'язку мiської планувальної органiзацiї з примiськими територiями.

У 1963 році Діпромiстом був розроблений проект планування примiської зони Полтави. Примiська зона охоплювала територiю понад 121 тис. га з чисельнiстю населення 68,5 тис. чоловiк. Цей мiстобудiвний проект разом з генеральним планом 1962 року надавали позитивний приклад комплексного вирiшення системи розселення на примiських територiях, формування єдиної планувальної та iнженерно-транспортної iнфраструктури.

Генеральний план 1962 року, що розроблений харкiвським фiлiалом iнституту Діпромiсто, пропонував подальший розвиток за рахунок вiльних територiй на пiвденному та захiдному напрямку, iз значним зростанням промислових територiй (Супрунiвський та Пiвдений промвузли). Планувальна структура передбачала наявнiсть одного загальномiського центру (колишня площа Дзержинського, зараз майдан Незалежностi), що розвивався по лiнii вулицi Жовтневої, включаючи i ансамбль Круглої площi.

У перiод з 1961–1991рр. чисельнiсть мiста зросла бiльш нiж у двiчi. Радiальна структура не отримала свого розвитку i при територiальному розширеннi мiста основним став мiкрорайонний принцип, де головною була ступенева система обслуговування, яка передбачала виникнення певної кiлькостi нових пiдцентрiв громадського та торговельно-побутового призначення. В забудовi периферiйних житлових районiв садибної забудови та в частинi примiських населених пунктiв, котрi увiйшли до складу мiста, взагалi вiдсутня планувальна система, недостатнiй рiвень соцiальної iнфраструктури та iнженерного обладнання територiй.

Виконання рiшень генерального плану 1962 року мало певнi наслiдки. На той час передовi пропозицiї по формуванню житлових територiй на засадах мiкрорайонного планування, на вiдносно вiльних територiях у периферiйних частинах мiста, ставило необхiднiсть i вiдповiдного транспортного обслуговування. Але для впровадження передових планувальних пiдходiв потребувала наявних економiчних можливостей якi ставили на завадi реалiзацiї мiстобудiвного проекту. Наприклад, не була реалiзована реконструкцiя вул. Красiна у загальномiську магiстраль з рухом громадського транспорту. Це створило певнi проблеми по органiзацiї руху громадського транспорту по житловiй вул. Калiнiна, як «тимчасового варiанта» на довгi часи. Залiзниця, в пiвденнiй частинi, дiлить мiсто на окремi житлові утворення; рiчка Ворскла з одним автомобiльним мостом, вiдсiкає частини схiдних територiй, вiдсутнiсть вiдповiдної транспортної розв'язки на Зiнкiвському переїзди погiршують становище зi структурною органiзацiєю мiських територiй i тепер.

Наступному генеральному плану міста передував проект районного планування групи адміністративних районів Полтавської області у зоні впливу м. Полтава, що був розроблений Діпромідом у 1986 році. Проект охоплював п'ять адміністративних районів: Полтавський, Диканський, Решетилівський, Новосанжарський, Котелевський – демонструючи щільність господарських, соціальних та транспортних взаємозв'язків цих територій. Це приклад комплексного методологічного підходу – взаємопов'язаність планувальної організації міської планувальної структури обласного центру з планувальною структурою приміських територій у зоні впливу. Крім цього, Полтава як обласний центр впливала і впливає на формування планувальної організації в цілому всієї області, перспективної системи населених пунктів та формування зовнішнього транспорту.

Генплан 1993 року, що розроблений Діпромідом, передбачав значне територіальне зростання за рахунок прилеглих до міста земель, що було розраховане на помітне збільшення кількості міського населення, при розрахунку перспективної житлової забезпеченості 18, 8 кв.м./чол. При цьому наголошувалось, що основним напрямком розвитку міста стають не містоутворюючі фактори орієнтовані на виробництво, а «соціальні та екологічні критерії» розвитку. Потребувала реконструкцію та подальший розвиток вулично-транспортна мережа міста, як у якісному так у кількісному напрямках (фактична щільність магістральних вулиць у місті складала 1,4 км/кв.км. при нормативній вимозі 2,0 – 3,0 км/кв.км.). Формування промислових територій передбачало створення промислових зон, на час розробки містобудівної документації у місті налічувалось 77 промислових підприємств різного підпорядкування від союзного та республіканського до місцевого.

Аналіз реалізації цього генплану засвідчив, що щільність сельбищних територій нижча в 2 рази від нормативної. Планувальні обмеження ставили низку проблем, розв'язання яких потребує структурної реорганізації міста з максимальним використанням його внутрішніх резервів, піклуючись про збереження історичного середовища центру та культурної спадщини міста. Відповідно до статусу історичного міста у 1989–1990 рр. здійснено розробку проекту зон охорони пам'яток історії та культури, як проектно-регуляторний розділ з історико-містобудівним обґрунтуванням генерального плану м.Полтава.

За роки незалежності України виникли принципово нові політичні, економічні та соціальні завдання що до імплантації світового та європейського досвіду урбаністичного розвитку для українських міст.

У 1996–1999 рр. за сприяння агентств США з міжнародного розвитку (USAID) були розроблені одні із перших в Україні «Правила забудови та використання територій (зонінг-план)», а у 2003 році складені Правила забудови історичного центру міста.

У 2006 році, враховуючи зміни що відбулись у законодавстві (Земельний кодекс, Водний кодекс, Закон України «Про планування та забудови територій», Закон України «Про генеральну схему планування України» та інш.), розроблене корегування генерального плану. Необхідність коригування генерального плану у 2005–2006 рр. крім суттєвої зміни законодавчої бази ще була обумовлена змінами, які відбувалися в соціально-економічній діяльності країни щодо переходу до ринкової економіки.

Генеральний план м.Полтава (коригування) розроблений Українським державним науково-дослідним інститутом проектування міст «Діпромiсто» (м. Київ) та затверджений рішенням позачергової двадцять четвертої сесії Полтавської міської ради четвертого скликання від 21.04.06 з розрахунковим періодом реалізації до 2026 р.

Але це коригування не дало остаточної редакції стратегії розвитку економічного блоку в умовах ринкової економіки, на фоні погіршення демографічної ситуації, а також розвитку приміських територій, де невирішеними залишилися питання розташування ряду інфраструктурних та комунальних об'єктів (транспортні обходи міста, кладовища, міське звалище та ін.).

У 2008 році рішенням Полтавської міської ради затверджено Стратегічний план економічного розвитку м. Полтава, який розроблявся з запитанням світового досвіду, із залученням фахівців агентства США з міжнародного розвитку (USAID). Стратегічним планом передбачено вирішення питань територіального розвитку, забезпечення підтримки розвитку і залучення інвестицій в житлове будівництво та розвиток міста як туристичного центру, враховуючи його історико-культурний та рекреаційний потенціал.

Тому з 2009 року УДНДІПМ «Діпромiсто» (м. Київ) були розпочаті роботи по генеральному плану з урахуванням матеріалів затвердженого Стратегічного плану економічного розвитку міста. У 2011 році був прийнятий Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності», де зокрема було визначено «що строк дії генерального плану населеного пункту не обмежується», що накладало додаткові методологічні установи при формулюванні концепції територіального розвитку міста. У зв'язку з цим, при уточненні планувальної концепції, виникла потреба міста у планувальній організації приміських територій для подальшого містобудівного та соціально-економічного розвитку, розвитку рекреаційних зон, сельбищних, транспортно-комунікаційних зв'язків.

Затверджений у 2012 році генеральний план (Корегування генерального плану, зміна меж міських територій) став містобудівним документом нового зразка. Сучасна територія Полтави в адміністративних межах складає 10381,0 га (згідно зі звітом за формою 6-зем). Проектна чисельність населення згідно з розрахунками становить 350,0 тис. осіб. Містобудівну організацію територій в проектних межах буде передбачено на площі біля 13 111,2 га.

При розробці коригування генерального плану визначені перспективи як по самому місту так і по прилеглим територіям: заходи по охороні навколишнього середовища, сучасний стан та перспективи господарського комплексу міста, прогноз чисельності населення міста, обсяги та розміщення нового будівництва, інженерне обладнання території, інженерна підготовка та захист території, дощова каналізація, розвиток зовнішнього та міського транспорту, магістральна вулична мережа, розміщення комунальних територій, рекреаційних територій для розвитку інфраструктури туризму тощо. Встановлені території «спільних інтересів», які є привабливим для інвестиційних проектів відповідно до Стратегічного плану економічного розвитку міста.

Генеральний план 2012 року вже передбачав можливі варіанти зміни територіально-адміністративного устрою шляхом укрупнення приміських територіальних громад, приєднання територій Полтавського району до міських територій, що на сьогодні є актуальним питанням державної політики у сфері містобудування.

Важливою особливістю розробки генеральних планів для міста Полтави, протягом розглянутого історичного часу, стала участь у цих містобудівних роботах талановитих архітекторів та інженерів УДНДІПМ «Діпромiсто»,

Починаючи з перших містобудівних робіт за участю В. Станіславського, О. Малишко, М. Панчука, І. Ярославського та інш. У 60–70 рр. розробкою містобудівної документації займалися Р. Евелевич, Н. Приседська, М. Вайнблат, Д. Тертишний, Р. Любарський та інш. Протягом 80–90 рр. над містобудівними проектами для міста працювали І. Кіскін, В. Токар, В. Черненко, Г. Колоградская, Б. Скоробагатов, Т. Грибанова та ін. Починаючи з 2003 року по місту Полтаві над містобудівними проектами працювали Ю. Белоконь, В. Токар, В. Черненко, Т. Шидловська, Е. Шаповалов, Ю. Палеха, О. Малишева, Л. Безкоровайна, В. Муха, Б. Скоробагатов та ін.

Творча співпраця фахівців УДНДІПМ «Діпромiсто» і міських архітекторів протягом останніх 80-років надавала проектним матеріалам генеральних планів високу якість та дієвість, а також забезпечувало впровадження містобудівних традицій та новацій.